

”Fortbildning, om den inte kostar och inte inkräktar på undervisningen” – samtal med språklärare om ämnesrelaterad fortbildning

Birgitta Hellqvist och Miriam Thegel

Professionell utveckling och ämnesrelaterad fortbildning värderas högt av lärare i moderna språk. Många lärare använder kvällar, helger och lov för att delta i olika utvecklingsprojekt och skulle önska mer arbetstid för fortbildning. Vidare efterfrågar lärarna kurser för att utveckla sin språkfärdighet och ämneskunskap men också kurser för att fördjupa sin språkdidaktiska kompetens. Detta framkom under skolbesök vid nio skolor i Uppsala och i samtal med ett trettiotal lärare i franska, spanska och tyska under våren 2019¹. Föreliggande artikel sammanfattar den rapport² med samma titel som skrevs efter skolbesöken och diskuterar förutsättningar för och önskemål om forskningsanknuten ämnesrelaterad fortbildning i moderna språk i grundskolan och i gymnasieskolan.

Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering (FBA) har genom Uppsala universitet ett rikstäckande uppdrag att *arbeta för internationalisering inom den svenska skolan och ansvara för att anordna viss internationell fortbildning för lärare [...]*. Syftet med att besöka språklärare i skolan var framför allt att undersöka hur FBA på bästa sätt kan erbjuda språklärare den fortbildning de efterfrågar.

De språklärare som vi talade med menar att huvudmän och skolledare avsätter alltför lite resurser för ämnesrelaterad fortbildning. Detta bekräftas av Lärarnas Riksförbunds rapport 2016³ som konstaterar att bara varannan lärare i mo-

derna språk i grundskolan och gymnasieskolan hade fått ämnesrelaterad fortbildning under de senaste fem åren⁴. LR:s rapport slår dessutom fast att drygt hälften av de lärare som övervägt att lämna yrket under de senaste tre åren uppger brist på kompetensutveckling/fortbildning som ett av skälen (LR, 2016:14). Då möjligheten till fortbildning och professionell utveckling är viktig för att språklärare ska stanna kvar i yrket kan vi anta att detta också har betydelse för om studenter ska välja att bli språklärare.

Det främsta argumentet för ökat utrymme för ämnesrelaterad fortbildning är emellertid att säkra kvaliteten i undervisningen:

¹ Besöken genomfördes av Birgitta Hellqvist, vid tillfället vikarierande universitetslektor i franska, och Miriam Thegel, vid tillfället vikarierande universitetslektor i spanska vid FBA. Besöken genomfördes vid grundskolor och gymnasieskolor med sju kommunala och två enskilda huvudmän.

² Rapporten i dess helhet kan laddas ner på www.edu.uu.se/fba.

³ https://www.lr.se/download/18.2c5a365d1645ac11059e17f/1559028168433/sprak_sa_mycket_mer_an_engelska_201604.pdf

⁴ Särskilt allvarligt är läget i grundskolan där endast 39 procent av lärarna uppger att de fått ämnesrelaterad fortbildning under de senaste fem åren (motsvarande andel i gymnasieskolan är 62 procent).

Bristen på fortbildning bidrar till en ökad osäkerhet vilket bekräftas av Skolinspektionens kvalitetsgranskning som har funnit att målspråket används i mycket låg utsträckning av lärarna i deras undervisning på de granskade skolorna. 85 procent av de tillfrågade lärarna i denna undersökning uppger också att de känner ett ökat behov av fortbildning i sitt språk för att kunna känna sig tillfreds med sin undervisning. Detta signalerades i lika stor utsträckning av lärarna i grundskolan som i gymnasieskolan. (LR, 2016:16)

Den språkfärdighet som krävs för att undervisa på målspråket förutsätter, för de flesta lärare, kontinuerlig kontakt med målspråket eller regelbunden vistelse i målspråksområden. Enligt LR (2016) hade bara var tionde lärare fått betald fortbildning i målspråkslandet under de senaste fem åren.

Förutsättningar för fortbildning

I avtal mellan arbetsmarknadens parter definieras kompetensutveckling som *insatser som syftar till att utveckla lärares förmåga att skapa goda förutsättningar för elevernas lärande*⁵. Kompetensutveckling kan enligt avtalet rymma ämnesbreddning och ämnesfördjupning, didaktik och metodutveckling, forsknings- och utvecklingsarbete, arbetslagsutveckling, läroplans- och programarbete, introduktion av ny teknik samt utveckling av den sociala kompetensen. Enligt samma avtal ska tid för kompetensutveckling avsättas utifrån riktmärket 104 timmar per heltidsanställd och verksamhetsår. Det finns dock inget garanterat antal timmar för den enskilde läraren, utan arbetsgivaren avgör hur tiden fördelas mellan lärarna.

För att få en bra bild av hur det fungerar i praktiken måste vi också beakta lärargruppens storlek. Vid åtta av de nio skolor som vi besökte finns minst två lärare i spanska medan flera skolor bara har en lärare i respektive franska och tyska. De lärare som saknar ämneskollegor uttrycker att de känner sig ensamma och saknar forum för samarbete. Under våra besök framgår det tydligt att de skolor som har större lärarlag också har möten oftare och tar fler initiativ till gemensamma utvecklingsprojekt.

Ytterligare en parameter som påverkar är den tid som avsätts för t.ex. planering av gemensamma aktiviteter, inläsning av nytt material eller diskussioner om undervisningen. Medan vissa lärarlag träffas regelbundet, 60–90 minuter varje eller varannan vecka, har man på andra skolor betydligt mindre gemensam tid. På grund av andra möten, friluftsdagar och dylikt ställs språklärmöten in, vilket försvårar den pedagogiska utvecklingen. En lärare beskriver situationen:

Alla har två ämnen, folk är splittrade, dagar går bort, vi har friluftsdagar. Så i stället för att ha en timme varannan vecka har det blivit någon gång då och då. Och då får man inte den här kontinuiteten, att man kan ses och diskutera frågor med varandra [...].

Förutsättningarna skiljer sig alltså åt från skola till skola men flertalet lärare delar erfarenheten att det råder brist på såväl tid som ekonomiskt stöd för fortbildning.

Något som lärarna särskilt efterfrågar är fortbildning på plats i länder/områden där deras målspråk talas. Lärare som har erfarenhet av detta

⁵ Enligt SKL:s *Lärares arbetstid* – En skrift kring ett antal arbetstidsfrågor för lärare som är anställda med ferie enligt Bilaga M. (<https://webbutik.skl.se/sv/artiklar/larares-arbetstid-en-skrift-kring-ett-antal-arbetstidsfragor-for-larare-som-ar-anstallda-med-ferie-enligt-bilaga-m-till-ab.html>)

beskriver det som nödvändigt, stimulerande och utvecklande. Detta står i skarp kontrast till hur verkligheten ser ut: majoriteten av lärarna har aldrig erbjudits denna typ av kompetensutveckling⁶. *Det händer inte överhuvudtaget och Jag känner ingen som har gjort det*, kommenterar ett par lärare under våra samtal. Samtliga lärare som vi talade med är positiva till internationell fortbildning men drar sig för att ta egna initiativ, då de förväntas hitta tid och finansiering på egen hand genom att använda sin semester och söka stipendier eller själva bekosta kurserna. Vissa lärare menar att de saknar kunskap om vilka medel som finns att söka, var denna information finns och hur man går tillväga. *Det är för mycket administration, man försöker inte ens*, säger en av lärarna.

Även deltagande i nationell fortbildning är en fråga om resurser. Om skolledningen inte avsätter medel, får läraren själv stå för resor och konferensavgifter. Av kostnadsskäl ser också vissa skolor helst att lärare inte deltar i fortbildning på ordinarie arbetstid, eftersom man då skulle tvingas arvoda vikarier. Lärarna menar att de uppmantras att delta i avgiftsfria aktiviteter under helger och lov. Under elevernas höstlov, vecka 44, finns ett stort utbud av fortbildning men lärarna påpekar att det kan vara svårt att hinna med allt under en och samma vecka och att seminarier och lärardagar ofta krockar med varandra.

Ytterligare en erfarenhet som förs fram är att skolledningar prioriterar generell fortbildning, t.ex. konflikthantering eller kognitiva lärstrategier, framför ämnesrelaterad fortbildning.

Enligt språklärarna själva har de dessutom som grupp sämre villkor för kompetensutveckling än lärare i andra ämnen. Lärare i matematik t.ex. får avsevärt mer tid för deltagande i *Matematiklyftet* än språklärarna för motsvarigheten *Språksprånget*. Många lärare har också undervisning i ett annat ämne i vilket de menar att de får mer utvecklingstid.

Ämnets status

Lärarna upplever att moderna språk ofta prioriteras ned när skolan tvingas till besparingar. *Vi är inte prioriterade [...] vi kommer alltid sist*, konstaterar en lärare. Andra beskriver en schemaläggning med språklektioner på måndag morgon eller fredag eftermiddag, med avhopp eller hög frånvaro som följd. De påminner också om att elever bussas till andra skolor då deras språkval inte erbjuds på skolan och att språksteg ibland ställs in på grund av bristande resurser.

En förklaring till nedprioritering skulle kunna vara ämnets relativt låga och sjunkande status. I undersökningen Lärarnas Riksförbund (2013) ansåg 27 procent av de kommunalt anställda lärarna att språken hade en svag ställning på skolan. År 2016 var motsvarande andel 34 procent (LR, 2016:18).

Att moderna språk inte är obligatoriskt signalerar ett lägre värde och ämnet får möjligen ibland stå tillbaka för insatser som leder till en bättre målfyllelse i obligatoriska ämnen. Många elever har också en pragmatisk inställning till skolan, och möjligheten att välja bort moderna språk kan skapa förutsättningar för att erhålla ett högre betyg med en lägre arbetsinsats i ett annat ämne⁷.

⁶ Enligt Lärarnas Riksförbund (2016:16) blir det allt mer ovanligt att lärare får delta i fortbildning i målspråklandet. Undersökningens siffror visar att situationen försämrats ytterligare jämfört med tidigare undersökningar. I en tidigare undersökning från 2011 (Lärarnas Riksförbund, 2011) svarade 19 procent av lärarna att de hade fått delta i en sådan fortbildning, år 2013 (Lärarnas Riksförbund, 2013) var motsvarande andel 12 procent.

⁷ Se: Krigh, *Språkstudier som utbildningsstrategi hos grundskoleelever och deras familjer* (2019: 169)

Pågående fortbildning i skolorna

Trots att förutsättningarna inte alltid är optimala, arbetar många språklärare aktivt med ämnesrelaterad fortbildning. Några lärare uppger att de måste använda sin fritid eftersom arbetstiden inte räcker till, medan de lärare som får tid för kompetensutveckling är mycket nöjda med detta och upplever att fortbildning gör dem mer inspirerade och engagerade i sin undervisning.

Under våra samtal ger lärarna exempel på pågående projekt som de driver trots begränsade resurser. Detta bedömer vi vara intressant information om vilken typ av fortbildning eller professionell utveckling som lärarna betraktar som särskilt värdefull. En lärare berättar om konceptet *eTwinning*, en plattform som skapats för skolor i Europa för att underlätta nätbaserad kommunikation mellan elever. Läraren i fråga har utvecklat ett samarbete med en skola i Tyskland, föreläser om *eTwinning* och handleder andra lärare som vill arbeta med verktyget. Två andra lärare har tagit initiativ till en bokcirkel och samlar lärare i spanska som vill hålla målspråket aktivt. En grupp språklärare har arrangerat temadagar på sin skola med syftet att jämföra skolans språk – både de som lärs ut och de som talas. Samma lärare driver projektet *Krockar och kramar* där de tillsammans med elever studerar skillnader och likheter mellan kulturer. Tre språklärare vid en skola har arbetat för att utveckla uppgiftsbaserat lärande (*Task-based language teaching*, TBLT). Slutligen uppger tre skolor att de arbetar med *Språksprånget*. Vid två av dessa skolor har en lärare gått handledarutbildning vid Skolverket medan lärarna på den tredje skolan följer modulerna online på egen hand. Vid den sistnämnda skolan har arbetet med *Språksprånget* även lett till att lärarlaget börjat arbeta med GERS (Gemensam Europeisk Referensram för Språk) för att jämföra den med gymnasieskolans aktuella läroplan. Flertalet lärare vi talat med är också aktiva i lärargrupper

på Facebook och andra sociala medier för att utbyta idéer.

Samtalen ger en bild av att det finns en utbredd vilja bland lärarna att utvecklas i sitt yrke men samtidigt att ökad arbetsbelastning i kombination med minskade resurser ofta utgör hinder.

Lärarnas önskemål om kurser och seminarier

När det gäller universitetskurser föredrar de flesta, av praktiska skäl, nätbaserade kurser framför campusbaserade. Det kan t.ex. vara seminarier eller kurser med ett fåtal diskussionsträffar online eller asynkrona webbseminarier med diskussionsfrågor som man kan följa antingen individuellt eller med sina kollegor. Många språklärare behöver underhålla sin egen muntliga färdighet och betonar värdet av att kurserna ges på målspråket.

Kurser på plats i målspråksområden är enligt många språklärare nödvändiga för att fördjupa ämneskunskaper och språkfärdigheter.

En lärare önskar fler seminarier och kurser i allmän språkdidaktik för att få konkreta exempel på teori och metod för undervisningen. Ämnesmässiga kunskaper har vi redan, säger läraren, *vi behöver mer metodik och didaktik*. Generellt uttrycker lärarna emellertid önskemål om kurser där man *får med sig något konkret till klassrummet*. De efterfrågar bl.a. stöd för att arbeta med progression inom läs- och hörförståelse samt för att skapa förutsättningar för en naturlig kommunikation på målspråket i klassrummet. Lärarna vill också fördjupa sin kunskap om hur kamratgranskning kan användas även på lägre stadier. De vill gärna låta eleverna läsa och kommentera varandras texter men menar att detta är svårt utan relativt goda språkkunskaper. Vidare vill lärarna utveckla sin förmåga att integrera kulturella och samhällrelaterade aspekter i undervisningen och arbeta mer med musik, dans,

film och media eftersom detta är element som eleverna uppskattar. De vill också lära sig mer om ungdomskultur och vardagsliv i målspråksområdet samt hur samhällsrelaterade frågor kan anpassas till språkundervisningens tidigare stadier. Just dessa element och aspekter i undervisningen kopplar lärare starkt till elevernas motivation och betonar vikten av att eleverna får en personlig relation till språket.

Flera lärare är intresserade av att lära sig mer om interkulturellt arbetssätt och om verktyg för att dra nytta av det flerspråkiga klassrum som utgör många lärares vardag. De vill även ha stöd för att arbeta i heterogena elevgrupper och för att anpassa språkundervisning för elever med särskilda behov, t.ex. dyslexi, social fobi eller hörselnedsättning.

Lärarnas önskemål om andra former av stöd

Lärarna önskar framför allt mer tid för att regelbundet samarbeta, gå kurser, delta i språklärardagar eller genomföra utvecklingsprojekt. Flera lärare uttrycker också önskemål om att få möjlighet att organisera regelbundna internationella utbyten, vilket dels är utvecklande för lärarna, dels en oöverträffad motivator för elevernas språkinläring.

Vidare önskar språklärarna i grundskolan en satsning motsvarande den som Uppsala kommun har gjort för språklärarna i gymnasieskolan genom att bekosta samordning av ett språklärarnätverk, som är mycket aktivt och som regelbundet samarbetar med Språklärarnas riksförbund, Uppsala universitet och FBA. I sammanhanget vill vi betona vikten av att samarbete möjliggörs mellan språklärare på alla skolor, oavsett huvudman.

Något som nämns under flera skolbesök är övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan och de ofta mycket heterogena språkgrupperna i år 1 i gymnasieskolan. Lärarna önskar återkommande träffar mellan skolformerna. Lä-

rarna i grundskolan vill gärna veta hur de kan förbereda eleverna för gymnasiestudier medan gymnasielärarna är intresserade av att veta mer om undervisningen i åk 6–9.

Lärarna skulle också vilja att fortbildningsanordnare som FBA hjälper dem att sortera bland alla de didaktiska tips och nya forskningsrön som finns på nätet. Under samtalen framkom önskemål om en digital portal med kvalitetsgranskade resurser såsom konkreta förslag på texter, musik, film och övningar att använda i undervisningen samt länkar till publicerade artiklar, webbföreläsningar mm. Man vill också kunna få praktiskt stöd t.ex. i samband med stipendieansökningar och planering av internationella utbyten eller utlandsförlagd fortbildning.

Ämnesrelaterad fortbildning måste få kosta

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att språklärare vill utvecklas i sin profession, att ambitionen och engagemanget finns men att arbetstiden inte räcker till. Då 85% av de tillfrågade lärarna i LR 2016 känner ett ökat behov av fortbildning i sitt språk för att kunna känna sig tillfreds med sin undervisning (LR, 2016:16) är det angeläget att skolledningar och huvudmän tar lärarnas erfarenheter och upplevelser på allvar och avsätter ökade resurser till ämnesrelaterad fortbildning i moderna språk.

Det faktum att många språklärare drivs av ett brinnande personligt intresse för språk och kultur får inte innebära att arbetsgivaren brister i respekt för gränsen mellan arbete och fritid. Det finns säkerligen faser i livet då en ung nyexaminerad lärare, som ännu inte har familj, på eget initiativ arbetar mer än sin stipulerade arbetstid, men det finns också andra faser i livet då samma individ men med små barn hemma eller en sjuk anhörig varken kan eller vill ta med sig arbetet hem. Fritiden är individens egen och ska inte in-tecknas av arbetsgivaren.

Regering och riksdag avsätter medel årligen, med ett särskilt uppdrag till Uppsala universitet och FBA att *anordna viss internationell fortbildning för lärare och viss fortbildning för modersmållärare för elever med annat modersmål än svenska*. Det är bra men inte tillräckligt verkningsfullt då många lärare inte ges tid att delta. Möjligen skulle en nationell reglering av utrymmet för fortbildning och professionell utveckling⁸ ge fler språklärare tid att samarbeta och delta i den fortbildning som utvecklas och erbjuds av FBA och andra fortbildningsanordnare.

⁸ OECD har i sin slutrapport från 2015 *Improving schools in Sweden: an OECD perspective* påpekat att fortbildningen måste bli ett nationellt ansvar i Sverige.

BIRGITTA HELLQVIST är fil.dr i romanska språk, särskilt fransk språkvetenskap, och är legitimerad gymnasie-lärare i franska och svenska. Hon är ansvarig för verksamheten vid FBA (Fortbildningsavdelningen för skolans internationalisering), Uppsala universitet, Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningsstudier – EDU.

MIRIAM THEGEL är fil.dr i romanska språk och forskare i spansk språkvetenskap vid Institutionen för moderna språk vid Uppsala universitet och vid KU Leuven, Belgien.

